

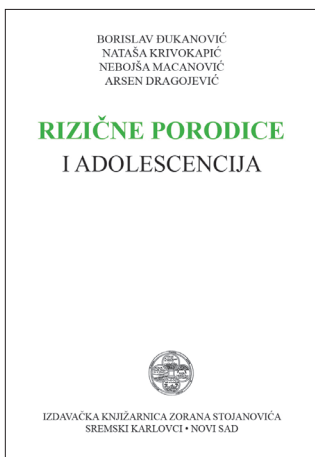
Татјана Г. Марић¹
Универзитет у Бања Луци,
Природно-математички факултет
Бања Лука (Република Српска - Босна и Херцеговина)

159.922.8.075(497.16)(049.32)
316.362(497.16)(049.32)
Приказ
Примљен 23/12/2022
Измењен 30/12/2022
Прихваћен 30/12/2022
doi: [10.5937/socpreg56-41930](https://doi.org/10.5937/socpreg56-41930)

РИЗИЧНЕ ПОРОДИЦЕ И АДОЛЕСЦЕНЦИЈА

Борислав Ђукановић, Наташа Кривокапић, Небојша Мацановић и Арсен Драгојевић, *Ризичне породице и адолесценција*. Нови Сад - Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2022, 242 стр.

Књига аутора проф. др Борислава Ђукановића, проф. др Наташе Кривокапић, проф. др Небојше Мацановића и мр. сц Арсена Драгојевића, под називом „Ризичне

породице и адолесценција” (*Risky Families and Adolescence*) првобитно је објављена у САД у издању Хlibris-а средином 2022. године. Међутим, због своје актуелности и свеобухватног истраживања које је приказано у овој књизи, аутори су одлучили да се ова књига објави и на српском језику у оквиру издавачке књижарнице Зорана Стојановића. Када су у питању аутори ове научне публикације, морамо истаћи да се ради о професорима са богатим истраживачким искуством и дугогодишњим научним радом који је препознат не само у региону, него и шире.

Аутори ове научне књиге у фокус своје теме стављају период адолесценције младих. Они наглашавају да је адолесценција веома турбулентан период у развоју личности. Готово компулзивна потреба адолесцената да што пре остваре већу аутономију и самопоштовање, често их доводи у неспоразуме, па и отворене сукобе са ужом социјалном средином, а првенствено са родитељима (Laursen & Collins 2004). Управо ти сукоби адолесцената и родитеља различито се испољавају у зависности да ли се ради о раној, средњој или касној адолесценцији. Најчешћи су у раној фази, а затим се та учесталост смањује. Међутим, сукоби јачају у интезитету у средњој фази адолесценције. Тај интезитет постепено опада, а расту преговарање и егалитарни односи у рјешавању сукоба између адолесцената и родитеља (De Goede et al., 2009; Jensen-Campbell & Graziano, 2000).

¹ tatjana.maric@pmf.unibl.org

У уводном поглављу првог дјела изнесене су основне карактеристике ризичних породица, јер, по мишљењу аутора, без ширег феноменолошког описа породичних поремећаја није могуће разумети адолесцентну кризу која је чешће посљедица него узрок ових поремећаја, будући да се поремећаји по правилу структуришу још у дјетињству адолесцената. У првом дјелу ове књиге аутори анализирају бројне аспекте односа и сукоба између очева и мајки и адолесцената у различитим фазама адолесценције, а готово са аспекта пола адолесцената. Полазећи од карактеристике дисфункционалних породица, најчешће менталних проблема и проблема понашања, аутори (Lakey, 2013; Lansford, 2009; Nielsen, 2018) указују на породичне интеракције и стилове васпитања који су повезани са породичним поремећајима. Управо ови проблеми су анализирани и разматрани у ширем социјалном контексту (непосредном социјалном окружењу породица), као и основним демографским, социолошким и културолошким обељжјима.

Такође, у првом дијелу ове књиге, у којем аутори кроз пет детаљно обрађених поднастова указују на ризичне породице адолесцената на Западном Балкану и њихова обељжја, даје се пресјек конфликата адолесцената и њихових родитеља у самој дискусији на крају овог дијела књиге. У краткој дискусији они указују да учесталост, интезитет и исходи сукоба не зависе само од персоналних карактеристика родитеља и адолесцената, већ и од бројних других фактора који се у три адолесцентна узраста (рани, средњи и касни) комбинују у различитим констелацијама и формирају својеврсни „профил” за одређени период.

На основу бројних тангентних истраживања других аутора (Dietz et al., 1999; Gottman et al., 1996; Graves et al., 1998; Gustafson & Sarwer, 2004; Felitti et al., 1998; Poole et al., 2018), која су анализирана и представљена у овој књизи, аутори су сагласни да постоје два доминантна типа ризичних породица. Први тип чине породице у којима доминира агресивност у разним појавним облицима у циљу задобијања моћи, доминације и контроле над другом страном у конфликту. У другом типу доминирају емоционална хладноћа, отуђеност, незаинтересованост, стигматизација и одбацивање ривалског појединца или групе. Наравно, у реалности се јављају бројне комбинације са преваленцијом једног или другог типа. И један и други тип производе низ сличних поремећаја менталног и физичког здравља, о којима је у уводном дјелу књиге било доста ријечи.

Други дио књиге односи се на емпиријско истраживање које има изузетну вриједност с обзиром на проблем којима се аутори баве, те репрезентативност самог узорка, 3828 испитаника из Србије и Црне Горе. Истраживање је спроведено у току 2021. године, у вријеме пандемије вируса корона (COVID-19), што је отежавало само спровођење истраживања које је спроведено у онлајн формату. У овом дијелу књиге, кроз четрнаест поднастова приказана је методологија истраживања, добијени резултати и закључци.

Будући да је реч о првом овако обухватном истраживању поремећаја емоционалних релација и понашања између родитеља и адолесцената, психолошким и социјалним проблемима адолесцената у Србији и Црној Гори, ово истраживање има изразито експлоративни карактер. Зато су полазни истраживачки ставови које су аутори дефинисали више дати као истраживачки орјентири, него што су засновани на некој чвршћој теоријско-хипотетичкој основи.

Укупан број адолесцената обухваћених овим истраживањем износио је 3828, од чега 2705 из Србије и 1123 из Црне Горе.

У другом дијелу књиге интерпретирани су резултати истраживања. Дати су конкретни одговори на постављене циљеве истраживања. Примјеном већег броја упитника и скалера прикупљени су и обрађени подаци који су компарирани са сличним тангентним истраживањима спроведених у свијету. Добијени резултати указују да адолесценти/адолесценткиње позитивно процјењују укупне породичне односе, што је условљено чињеницом да су у узорку углавном укључене здраве породице. Испитивање психолошких проблема адолесцената/адолесценткиња указало је на већу сличност добијених резултата са сличним иностраним истраживањима, а разлике су претежно условљене анахроним колективним психолошким обрасцима, посебно када је реч о адолесцентима из Црне Горе.

Анализа повезаности социодемографских, социолошких и социоекономских чинилаца са пет скала породичних односа потврдила је налазе иностраних истраживача, уз неке специфичности проистекле из анахроних колективних психолошких образаца патријархалног наслеђа (негативнији ставови адолесценткиња на већини скала и атипични обрасци идентификације са мајкама у Црној Гори). Поред узорковања, други значајан чинилац разлика између представљених резултата и иностраних истраживања произилази из дуготрајне, хроничне и кумулативне друштвено-економске кризе којој је било изложено становништво Србије и Црне Горе. Негативни аспекти ових разлика углавном су условљени перманентним трајањем кризе. Међутим, повезаност присуства социјално-патолошких појава и поремећаја породичних односа, без изузетка је сагласна са резултатима иностраних истраживања. Испитивање укупних породичних односа пре и после пандемије COVID-19 показало је да се, парадоксално, односи између адолесцената/адолесценткиња и њихових мајки и очева, као и укупни породични односи после пандемије нису погоршали, него су се у две петине случајева побољшали. Побољшање је мање када је реч о емоционалним проблемима адолесцената/адолесценткиња повезаних са пандемијом COVID-19, али још увек значајно. Адолесценти су најтеже поднијели социјалну изолацију и редукацију социјалних контаката повезаних са пандемијом, због чега су развили сложу депресивну симптоматологију, што је у складу са резултатима других истраживања (Ђукановић, Krivokapić, Масановић, Dragojević, 2022).

У закључку, аутори поред већ изнених података посебно наглашавају три групе фактора које су и највише допринеле разликама у резултатима овог и у првом дијелу анализираних иностраних истраживања. Ту спадају сљедеће групе фактора: начини избора и структура узорка, анахрони колективни психолошки обрасци патријархалног наслеђа у Србији, али првенствено у Црној Гори, и вишедеценијски утицај хроничне, кумулативне друштвено-економске и вриједносне кризе уз синергију са анахроним колективним психолошким патријархалним обрасцима, посебно у Црној Гори.

У кратком представљању ове научне књиге жељели смо да укажемо на сам проблем, али и начине рјешавања одређених конфликта који се све чешће дешавају унутар породице. Управо овај проблем осликава стање у друштву и односе у породицама. Ова публикација управо због репрезентативности самог узорка има изузетан научни и друштвени значај, а представљени резултати су апликативни, јер ће помоћи бројним стручњацима који раде у пракси да објективније сагледају овај проблем и могућа рјешења.

Tatjana G. Marić¹
University of Banja Luka,
Faculty of Natural Sciences and Mathematics
Banja Luka (Republic of Srpska - Bosnia and Herzegovina)

RISKY FAMILIES AND ADOLESCENCE

Borislav Đukanović, Nataša Krivokapić, Nebojša Macanović and Arsen Dragojević,
Risky Families and Adolescence. Novi Sad – Sremski Karlovci: Zoran Stojanović's
Publishing Book House, 2022, 242 pages

(Translation *In Extenso*)

The book entitled *Risky Families and Adolescence* by Professor Borislav Đukanović, PhD, Professor Nataša Krivokapić, PhD, Professor Nebojša Macanović, PhD, and Arsen Dragojević, MSc, was originally published in the USA by Xlibris in the middle of 2022. However, owing to its current nature and the comprehensive research presented in the book, the authors decided to have the book published in Serbian by Zoran Stojanović's publishing house/bookshop. Speaking of the authors of this scientific publication, we must emphasize that they are professors with a rich research experience and years-long scientific work recognized not only in the region, but also on a larger scale.

The authors of this scientific book focus their topic on the period of young people's adolescence. They stress that adolescence is a rather turbulent period in the personality development. An almost compulsive need of adolescents to achieve greater autonomy and self-esteem as soon as possible often brings them to misunderstanding, but also open conflicts with their narrower social environment, primarily with their parents (Laursen & Collins 2004). These very conflicts of adolescents and parents are manifested differently, depending on whether it is early, medium or late adolescence. They are most frequent in the early stage, after which their frequency declines. However, the intensity of such conflicts in the medium stage of adolescence. Their intensity gradually decreases, while negotiation and egalitarian relations increase in the resolution of conflicts between adolescents and their parents (De Goede et al., 2009; Jensen-Campbell & Graziano, 2000).

In the introductory chapter of the first part, basic characteristics of risky families are presented, because, according to the authors, without a broader phenomenological description of family disruptions it is impossible to understand the adolescent crisis that is more commonly a consequence rather than a cause of these disruptions, since disruptions,

¹ tatjana.maric@pmf.unibl.org

as a rule, are structured in the adolescents' childhood. In the first part of the book, the authors analyze numerous aspects of relations and conflicts between fathers/mothers and adolescents in different stages of adolescence, particularly from the aspect of the adolescents' gender. Starting from the characteristics of dysfunctional families, most often mental problems and behaviour problems, the authors (Lakey, 2013; Lansford, 2009; Nielsen, 2018) point to family interactions and upbringing styles that are related to family disruptions. These problems are analyzed and elaborated in a broader social context (immediate social surroundings of the family), as well as basic demographic, sociological and cultural features.

Moreover, the first part of the book, in which, through five detailed headings, the authors point to risky families in the Western Balkans and their characteristics, presents an overview of conflicts between adolescents and their parents in the discussion at the end of this part of the book. In a short discussion, they stress that the frequency, intensity and outcomes of such conflicts do not depend only on personal characteristics of parents and adolescents, but also on a number of other factors that, in three adolescent periods (early, medium and late) are combined in different constellations and form a specific "profile" for a certain period.

Based on numerous tangent studies by other authors (Dietz et al., 1999; Gottman et al., 1996; Graves et al., 1998; Gustafson & Sarwer, 2004; Felitti et al., 1998; Poole et al., 2018), which are analyzed and presented in this book, the authors agree about the existence of two dominant types of risky families. The first type refers to families dominated by aggression in different forms of manifestation, for the purpose of gaining power, dominance and control over the other side in the conflict. The other type is dominated by emotional coldness, alienation, lack of interest, stigmatization and rejection of the rival individual or group. Of course, in reality numerous combinations emerge with the prevalence of the former or the latter type. Both types produce a series of similar disruptions of mental and physical health, which are described in detail in the introductory part of the book.

The second part of the book refers to the empirical research of exceptional value taking into account the problem dealt with by the authors and the representativeness of the sample itself, i.e., 3,828 respondents from Serbia and Montenegro. The research was conducted in 2021, during the COVID-19 pandemic. This aggravated the conduct of the research itself, and it was done in the online format. This part of the book, through fourteen headings, is dedicated to the research methodology, obtained results and conclusions.

Since this is the first comprehensive research on this scale of disruptions in emotional relations and behaviours between parents and adolescents, psychological and social problems of adolescents in Serbia and Montenegro, this research has an extremely explorative character. That is why the starting research attitudes defined by the authors are presented as research landmarks rather than relying on a more solid theoretical-hypothetical basis.

The total number of adolescents included in this research was 3,828, out of whom 2,705 were from Serbia and 1,123 from Montenegro's.

In the second part of the book, the research results are interpreted. There are specific answers to the set research goals. By applying a number of questionnaires and scalars, the data were collected and processed, and then compared with similar tangent research studies conducted worldwide. The obtained results indicate that both male and female adolescents positively assess overall family relations, which is conditioned by the fact that mostly healthy families were included in the sample. The research into adolescents' psychological problems

pointed to a greater similarity of the obtained results to comparable foreign studies, while the differences are mostly conditioned by anachronous collective psychological patterns, particularly regarding the adolescents from Montenegro.

The analysis of the connection between socio-demographic, sociological and socio-economic factors with five scales of family relations confirmed the findings of foreign researchers, with some of the specific features deriving from anachronous collective psychological patterns of the patriarchal heritage (more negative attitudes of female adolescents on the majority of the scales, and atypical patterns of identification with mothers in Montenegro). Apart from the sampling, another significant factor of differences between the presented results and foreign studies derives from the long-term, chronic and cumulative socio-economic crisis affecting the population of Serbia and Montenegro. Negative aspects of these differences are mostly due to the permanent length of the crisis. However, the connection of the presence of socio-pathological phenomena and disruptions in family relations, is without exception compatible with the foreign research results. Examining the overall family relations before and after the COVID-19 pandemic shows that, paradoxically, the relations between male/female adolescents and their mothers and fathers, as well as general family relations after the pandemic, have not worsened, but that they have improved in two fifths of the cases. Such improvement is smaller concerning the adolescents' emotional problems related to the COVID-19 pandemic, but it is still significant. The most difficult thing for the adolescents was social isolation and reduction of social contacts caused by the pandemic, and that is why they developed complex depressive symptomatology, which is in line with the results of other studies (Đukanović, Krivokapić, Macanović, Dragojević, 2022).

In the conclusion, apart from the already presented data, the authors particularly emphasize three groups of factors that mostly contributed to the differences in the results of this research and the foreign research analyzed in the first part of the book. The groups of factors are as follows: selection methods and structure of the sample, anachronous collective psychological patterns of the patriarchal heritage in Serbia, but primarily in Montenegro, and decades-long effects of the chronic, cumulative socio-economic and value crisis, in synergy with anachronous collective psychological patriarchal patterns, especially in Montenegro.

In the short presentation of this scientific book, we wanted to point to the problem itself, but also to the methods of resolving certain conflicts that are increasingly frequent within the family. This very problem reflects the state in the society and relations in families. Due to the representativeness of the sample itself, this publication has exceptional scientific and social significance, while the presented results are applicative because they will help many experts working in practice to consider this problem and potential solutions more objectively

REFERENCES/ЛИТЕРАТУРА:

- De Goede, I. H. A., Branje, S. J. T. and Meeus, W.H. J. (2009) Developmental changes in adolescents' perceptions of relationships with their parents, *Journal of Youth and Adolescence*, 38, 75–88.

- Dietz, P. M., Spitz, A. M., Anda, R. F., Williamson, D. F., McMahon, P. M., Santelli, J. S., Nordenberg, D.F., Felitti, V. J. and Kendrick, J. S., (1999) Unintended pregnancy among adult women exposed to abuse or household dysfunction during their childhood, *JAMA*, 282 (14), 1359–136
- Đukanović, B., Krivokapić, N., Macanović, N., Dragojević, A. (2022). *Risky Families and Adolescence*. Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića. [In Serbian]
- Felitti, V. J., Anda, R. F., Nordenberg, D., Williamson, D. F., Apitz, A. M., Edwards, V., Koss, M. P. and Marks, J. S. (1998) Relationship of childhood abuse and household dysfunction to many of the leading causes of death in adults: The Adverse Childhood Experiences (ACE) Study, *American Journal of Preventive Medicine*, 14 (4), 245–258.
- Gottman, J. M., Katz, L. F. and Hooven, C. (1996) Parental meta-emotion philosophy and the emotional life of families, Theoretical models and preliminary data, *Journal of Family Psychology*, 10(3), 243–268.
- Graves, P. L., Wang, N.Y., Mead, L. A., Johnson, J.V. and Klag, M. J. (1998) Youthful precursors of midlife social support, *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, 1329–1336.
- Gustafson, T. and Sarwer, D. (2004) Childhood sexual abuse and obesity, *Obesity Reviews*, 5, p.129–135.
- Jensen-Campbell, L. A., and Graziano, W. G. (2000) Beyond the schoolyard: Relationships as moderators of daily interpersonal conflict, *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26, 923–935.
- Lakey, B. (2013) Personality and relational processes in perceived support and happiness. In: I. Boniwell and S. David (eds.). *Oxford Handbook of Happiness* (847-859). Oxford England: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxford-hb/9780199557257.013.0062>
- Lansford, J.E. (2009) Parental divorce and children's adjustment. *Perspectives on Psychological Science*, 4, 140–152.
- Laursen, B. and Collins, W. A. (2004) Parent–child communication during adolescence. In: A. L. Vangelisti (ed.) *Handbook of family communication* (333-348). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Nielsen L. (2018) Joint versus sole physical custody: outcomes for children independent of family income or parental conflict, *Journal of Child Custody*, 15, 35–54.
- Poole, J. C., Keith, S., Dobson, K. S. and Pusch, D. (2018) Do adverse childhood experiences predict adult interpersonal difficulties? The role of emotion dysregulation, *Child Abuse & Neglect*, 80, 123–133.